FIDES ET RATIO

Autor: Alin Tat | 21 aprilie 2022

1. Problema relației dintre rațiune și Revelație poate fi parțial tradusă printr-o tensiune manifestată între demersul filozofic și cel teologic. Simplificat, odată accesată, Revelația implică atât descoperirea lui Dumnezeu, cât și cunoașterea plenară a realității. Așadar, demersul teologic pare să pornească de la o serie de concluzii fixe cu privire la lume. Pe de altă parte, demersul filozofic pornește mai degrabă de la ipoteze cu privire la natura realității și atenționează permanent că tot ce poate cunoaște filozoful este parțial și failibil. Prin urmare, concluziile nu sunt niciodată acceptate ca fiind date, ci permanent chestionate. De aceea, unii filozofi privesc încercarea teologilor de a reconcilia filozofia și teologia drept un proces forțat de „potrivire" dintre ceva ce este dat (Revelația), și ceva ce ar trebui descoperit în lipsa unei concluzii prestabilite. Credeți că este posibilă reconcilierea acestor două demersuri sau, dimpotrivă, tensiunea rămâne imposibil de rezolvat până la capăt?

Nu aș zice că demersul teologic pornește de la concluzii fixe, ci de la premise diferite de premisele filosofiei. Dacă cea din urmă apelează la experiența umană universală, teologia se construiește pe temeiul credinței. Ca să vorbim mai concret, plasându-ne în perimetrul teologiei creștine, aș spune că aceasta se bazează pe Revelație, căreia credința i se corelează ca răspuns subiectiv. Avem așadar obiectivitatea Revelației biblice și subiectivitatea credinței personale.

Dar atât filosofia, cât și teologia, presupun teoretizări ale experiențelor lor fondatoare, pentru a ajunge la perspective cât mai cuprinzătoare. Iar aici relația dintre cele două este nu numai de dorit, ci îmi apare ca inevitabilă. Întrebarea privește raportul dintre credință și rațiune și poate fi adresată atât filosofului cât și teologului. Forma cea mai adecvată a punerii problemei nu este excluziunea, ci dialogul. Filosoful se întreabă asupra posibilității supranaturalului, în timp ce teologul are nevoie de o precomprehensiune „naturală" a lumii. Înțelepciunea filosofică nu poate elimina *a priori* experiența religioasă, după cum nici teologul nu deține un acces privilegiat la cunoașterea universului. S-a dovedit suficient, cred, că ideea potrivit căreia religia oferă din start o imagine plenară a realității, care să includă cosmologia, este falsă. Galilei a avut dreptate, Biblia nu ne spune cum este cerul, din punct de vedere astronomic, ci cum să ajungem în Cer. Teologia are nevoie, așadar, de medierea unei cunoașteri științifice, ale cărei rezultate să le încorporeze într-o viziune teologică suficient

informată.

Reconcilierea teologiei cu filosofia rămâne un deziderat al epocii noastre deoarece rezultatele dialogului dintre cele două discipline trebuie mereu reluate în nume propriu de fiecare gânditor, fie el filosof sau teolog, întrucât ele nu pot fi pur și simplu transferate de la o generație la alta. Ceea ce nu înseamnă că nu există tradiții intelectuale care au încercat să construiască un cadru adecvat în care tensiunea dintre cele două demersuri să fie rezolvată, una din aceste mari tradiții fiind tomismul.

2. Pe de o parte, avem ceea ce Kierkegaard numea „saltul credinței", ideea conform căreia convertirea religioasă este un act irațional, o aruncare în ceva ce nu putem în vreun fel cunoaște sau conceptualiza. Pe de altă parte, gânditori precum Toma din Aquino au încercat, dimpotrivă, să demonstreze că există argumente raționale care justifică credința în Dumnezeu. Unde v-ați situa dumneavoastră între cele două perspective?

Dacă am înțelege saltul credinței mai puțin tragic și deloc irațional, întrucât e suprarațional, atunci expresia lui Kierkegaard ar fi poate mai utilizabilă. Pe de altă parte, „soluția" tomistă a unei armonii între *fides* și *ratio* nu este nici ea atât de lipsită de subtilități conceptuale precum poate părea la prima vedere. Atât filosofia, cât și teologia, operează cu mistere ontologice, cărora în plan logic le corespund paradoxurile. Nu problema, ci taina e miza celor două demersuri, și deci nu rezolvarea, ci asumarea existențială devine scopul celor două înțelepciuni. Aș aminti aici imaginea medievală a unei scări a înțelepciunii, care comportă mai multe trepte sapiențiale, de la cea umană la cea divină, de la cea filosofică, trecând prin cea teologică pentru a ajunge la cea mai înaltă dintre toate, cea mistică.

Teologia, așa cum a fost înțeleasă începând cu universitatea medievală, a apelat tot mai mult la resurse argumentative pentru a-și proba caracterul științific, deși unul *sui generis*, în mod evident. În acest context, trebuie menținută distincția între demonstrație și argumentație în ceea ce privește „problema" existenței lui Dumnezeu, dar și alte teme teologice, demonstrația regăsindu-se mai degrabă în științele exacte, în timp ce științele umaniste, inclusiv teologia și filosofia, se plasează în mod fundamental în zona argumentației.

Și pentru a sublinia importanța întemeietoare a binomului filosofie-teologie dezvoltat în istoria creștinismului și generator al identității noastre europene, iată un extras din conferința devenită celebră, pe care Papa Benedict al XVI-lea a ținut-o în anul 2006 la Universitatea din Regensburg:

„Această apropiere interioară între credința biblică și cercetarea filosofică greacă a fost

un eveniment de o importanță decisivă nu numai din punctul de vedere al istoriei religiilor, ci și din perspectiva istoriei mondiale – este un eveniment care ne privește și astăzi. Având în vedere această convergență, nu este surprinzător faptul că creștinismul, în ciuda originilor sale și a unor importante evoluții semnificative în Răsărit, a primit în cele din urmă caracterul său istoric decisiv în Europa.”

3. În aceeași măsură în care pare să existe o tensiune între filozofie și teologie, se vorbește despre un conflict profund între știință și teologie. Pe de o parte, avem cosmologia științifică din fizica modernă sau teoriile evoluționiste care pun sub semnul întrebării cosmologia biblică și Geneza. Pe de altă parte, asistăm la o serie de încercări foarte interesante ale unor teologi și filozofi ai religiei care caută să demonstreze compatibilitatea dintre perspectivele menționate mai sus. Cum vă raportați la aceste demersuri, credeți că rezolvă ele așa-zisul conflict între știință și teologie?

Conflictul dintre știință și teologie este, în opinia mea, unul aparent. Și spun asta deoarece nu cred că poate exista în principiu vreun conflict între domenii separate ale cunoașterii. Științele exacte caută să ofere modele explicative ale universului, fie cu privire la structura actuală a acestuia, în cosmologia științifică, fie la istoria sa, prin prisma teoriei evoluției. Ambele demersuri sunt legitime atâta timp cât sunt plasate în perimetrul unor ipoteze și teorii *științifice*. Teologia trebuie să țină cont de stadiul actual al cunoașterii științifice, pe care să-l integreze în propriile sale explicații, acolo unde Revelația întâlnește concluziile oamenilor de știință, dar ea însăși are un alt obiectiv: înțelegerea și interpretarea cât mai fidelă a tezaurului credinței, pornind de la istoria mântuirii. Sau, în limbajul filosofului francez Jean-Luc Marion, știința se ocupă de fenomene *de drept comun*, în timp ce teologia are de-a face cu fenomenul *saturat* al Revelației.

Există și un exces de zel în suprimarea oricărui conflict posibil între științele particulare și teologie, acesta purtând numele de *concordism*. Vorbim de concordism atunci când se dorește – prea repede și nejustificat – să se ajungă la convergențe între teoriile științifice și afirmațiile de credință, când se încearcă probarea unor teologumene prin afirmații științifice sau prin rezultate de laborator sau, invers, când anumite opinii științifice par a fi susținute de argumente religioase. Eroarea de fond a concordismului este una de natură filosofică, și anume saltul mortal de la științe direct la teologie, uitând de medierea filosofiei. În sens contrar – și singurul corect, după mine – abia filosofia poate realiza mijlocirea necesară pentru ca dialogul științei – de fapt al științelor – cu teologia să se desfășoare convenabil.

Așadar, nici conflict, dar nici concordism, ci un dialog între toate formele de raționalitate: științifică, filosofică, teologică. Și nu pot să nu amintesc, în final, sinteza

atât de reușită a acestei problematici din enciclica *Fides et ratio* a Papei Ioan-Paul al II-lea, o mică scriere ce nu s-a învechit deloc de la apariția ei în 1998.

Imagine: Fra Angelico – „Thebaid” (cca. 1420); Sursă: Wikimedia Commons